

Risk Toplumunda Toplumsal Denetim: WhatsApp Darbesine FaceTime Önlemi

HACI HASAN SAF

Öz

Uzun yıllar toplumlar üzerinde etkili olan ve denetlenmeyen modernizm eksenli 20. yüzyıl politikaları, 21. yüzyılda toplumları risk toplumuna dönüştürmüştür. Risk toplumunda gerçekleşen sosyal patlamalar ve toplumsal hareketlerin kontrol ve denetimi ise iktidarların en büyük sorunlarından biri olmuştur. Çalışmada, 20. yüzyılda kendisini modern devrimlerin koruyucusu olarak nitelendiren ordunun halktan kopuk müdahaleleri sonucu büyüyen ve bir risk hâline dönüşen Fethullahçı Terör Örgütü'nün WhatsApp uygulamasıyla organize olarak gerçekleştirdiği 15 Temmuz darbe girişimi örneği üzerinden iktidarın toplumsal denetim adına kullandığı söylemlerin niteliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. İktidarın başı olan Cumhurbaşkanı'nın FaceTime uygulamasıyla Başbakan'ın ise telefonla bağlanarak darbe girişimi sırasında NTV, CNN Türk ve A Haber canlı yayınında yaptıkları konuşmalar Foucaultçu söylem analizi yöntemiyle incelenmiş, kullanılan söylemlerin nitelikleri sıralanmıştır. Sonuç olarak söylemlerin; karşıt unsurları karalama, demokrasi, hainlikle ve terörle suçlama, hukukun üstünlüğü, korku çekiciliği, birlik ve beraberlik ve cezalandırma temaları çerçevesinde yapılandırıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Risk Toplum, Toplumsal Denetim, 15 Temmuz Darbe Girişimi, İktidar, Söylem Analizi

Social Control in Risk Society: FaceTime Prevention to WhatsApp Coup

HACI HASAN SAF

Abstract

The modernism-based 20th century politics which has been affecting the communities for long periods of time uncontrollably, has turned that communities into risk societies in the 21st century. And it has been one of the major problems of the governments to control and monitor the social outbursts and movements in those risk societies. In this work; through the the example of the coup attempt of July 15th which gained momentum and turned out to be a major risk as a result of the public-detached intervention of the army, having defined itself as the guard of the modern revolutions in the 20th century, and brought about by the Fethullah Gulen Terror Organisation by getting organised via WhatsApp application, it is aimed to put forward the features of the statements uttered by the government in the name of social control. The speech, made during the coup attempt by the president, the head of the government, on FaceTime and by the prime minister on phone by getting connected to live broadcasts at NTV, CNN Türk and A Haber channels, is studied with the method of Foucault's discourse analysis and the features of uttered statements are put in an order. As a result, it is seen that discourses are structured with the frames of smearing counterparts, democracy, charging with traitor and terrorism, rule of law, attractiveness of fear, unity and solidarity and punishment themes.

Keywords: Risk Society, Social Control, 15 July Coup Attempt, Ruler, Discourse Analysis

*“Radyonun tesirli bir silah olduğunu o gün anladım.
Mağlubiyetimizin tek sebebi radyodur.”*

Darbeci Albay Talat Aydemir

1. Giriş

Evrensel olarak gerçekleştirileceğini iddia ettiği refah, ilerleme ve barış vaatleriyle yüzyıllar boyunca toplumlar üzerinde etkili olan modernizm, uzun yıllar boyunca eleştirilememiştir. Modern uygulamalar bu koruma zirhıyla denetlenememiş; fakat bu denetimsizlik onun bazı felaketlere neden olmasını sağlamıştır. Ulus-devlet, pozitivism, kapitalizm ve Fordizm ayakları üzerine kurulan modernizm, Fordist üretim biçimi ve onun ekonomik yapısı olan kapitalizmle adaletsiz refah dağılımı, sanayileşmeyle çevrenin kirletilmesi, kitle kültürünün yaygınlaşması ve eşsiz kültürlerin yok olması gibi olumsuzluklara neden olmuştur. Pozitivist bilim, askerî ve yönetim amaçlı ilerlemiş, bu da kitle imhasını kolaylaştıran kimyasal silahların üretilmesine, nükleer santrallerle çevrenin tahribine ve toplumu oluşturan bireylerin âdeta sürü hâline gelmesine neden olmuştur. Son olarak standart bir etnik toplum anlayışına dayanan ulus-devlet yaklaşımı bölgesel, küresel ve iç siyasette çatışmaları doğurmuştur. 20. yüzyılda uygulanan modern politikalarla oluşan bu negatif etkiler çerçevesinde toplum 21. yüzyılda bir risk toplumuna evrilmiştir.

Demokrasi öncesinde toplumları şiddet ve baskıyla denetleyen iktidarlar, demokrasi sonrasında ikna unsuruyla toplumları denetlemiştir. Çeşitli çekiciliklerin kullanılmasıyla sürdürülen bu süreçte medya iktidarların en önemli yardımcıları olmuştur. Risklerin arttığı, yaşamın her alanının risk teşkil ettiği bir toplum yapısında kitleler, iktidarlar tarafından yine medya vasıtasıyla daha çok korku çekiciliğiyle denetlenmektedirler.

Otoriter modern unsurlar üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde uygulanan modern politikalar ve ordunun müdahaleleri (1980 Darbesi, 1982 Anayasası ve 28 Şubat müdahalesi gibi), toplumu dinî cemaatlerin kucağına itmiştir. 1970’li yıllarda kurulan ve 1980’li yıllarda geniş kitlelere ulaşan Fethullahçı Terör Örgütü, 28 Şubat süreciyle en etkili dönemine girmiş ve kitlelere ulaşarak büyük bir güç hâlini almıştır. Bu sürecin sonunda terör örgütünün gerçekleştirmeye çalıştığı 15 Temmuz darbesinin önlenmesinde siyasal iktidarın toplumsal denetim için yaptığı söylemler, önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum da bize risk toplumunda oluşan krizlerde siyasal iktidarın toplumsal denetim adına yaptığı söylemlerin önemini hatırlatmıştır. Bu çerçevede makalede, risk toplumunda toplumsal denetim için iktidarların uyguladıkları söylemin analiz edilmesi ve bu söylemin niteliklerinin sıralanması amaçlanmıştır.

Çalışmada sınanan hipotezler:

H1: İktidarlar, toplumu denetim altına almak için karşıt unsurları karalama,

demokrasi, hainlik ve terörle suçlama temalarını kullanırlar.

H2: İktidarlar, toplumu denetim altına almak için hukukun üstünlüğü, birlik ve beraberlik, korku çekiciliği ve cezalandırma temalarını kullanırlar.

H3: İktidarlar, toplumu denetim altına almak için liderlik, partiyi öne çıkarma, şiddet temalarını kullanırlar, şeklinde sıralanmıştır.

Makalede, WhatsApp uygulaması üzerinden haberleşerek gerçekleştirilmeye çalışılan 15 Temmuz darbesi sırasında iktidarın başı olan Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın, FaceTime uygulaması ve telefon ile NTV, CNN Türk ve A Haber'e bağlanarak yaptıkları konuşma, Foucaultçu söylem analiziyle analiz edilmiştir. Sonuç olarak ilk iki hipotez (H1 ve H2) doğrulanmıştır.

2. Risk Toplumuna Genel Bir Bakış

Birçok düşünür, modern toplum yapısının evrildiğini ve yeni bir toplum yapısının oluştuğunu iddia etmiştir. Michel Foucault'nun 'gözetim toplumu' savı, Daniel Bell'in 'bilgi toplumu' yaklaşımı ve Jean Baudrillard'ın 'tüketim toplumu' anlayışı, bunlara örnek olarak gösterilebilir. Çalışmanın özgül konusunu oluşturan 'risk toplumu' yaklaşımı ise Ulrich Beck tarafından ortaya atılan ve sonrasında Anthony Giddens tarafından geliştirilen bir kavramdır. 21. yüzyılda modern toplumun dönüştüğü yeni toplum yapısını analiz etmek için kullanılan bu yaklaşım, temelde evrensel iddiaları ve kendine has özellikleriyle toplumlara kuşatan modernizmin, denetlenememesi nedeniyle bugün oluşan ve gelecekte meydana gelecek birçok felakete zemin hazırladığı ve 21. yüzyıl toplumunun risklerle çevrelenmiş bir toplum yapısına sahip olduğu savına dayanmaktadır.

Beck'e (2011: 25) göre 19. yüzyılda tehditler bugünkülerden farklı olarak duyarlar tarafından algılanabiliyorlardı. Oysa bugünkü uygarlığın riskleri, umumiyetle algıdan kaçıyor, fiziksel ve kimyasal riskler alanında kalmaktadır (örneğin; iklim değişiklikleri, nükleer tehditler vb.). Geçmişte tehlikeleri, olanaksızlıkla açıklamak mümkünken bugünkü tehlikelerin temelinde sanayideki aşırı üretim vardır. Bu yüzden, canlılar üzerindeki riskler, tehdidin küresel doğası ve modern sebepleri nedeniyle yüzeysel olarak genellikle benzer oldukları geçmişteki risk ve tehlikelerden ciddi şekilde ayrılmaktadır. Bunlar modernleşmenin riskleridir ve endüstriyel ilerleme mekanizmasının gelişmesiyle daha da vahim hâle gelmektedir.

Giddens'a (2010a: 14-15) göre, modernite bir risk kültürüdür. Modernite bir yandan belirli alanlar ve hayat tarzlarının genel riskliliğini azaltırken, öte yandan önceki çağlarda büyük ölçüde veya kesinlikle bilinmeyen yeni risk parametrelerini devreye sokar ve bu riskler, modern küreselleşmeyle yüksek etkili riskler hâlini alır. Geç modern çağ dehşet verici olaylarla doludur; ancak bunun nedeni, kaçınılmaz olarak felaketler içermesi değil, önceki kuşakların karşılaşmak zorunda kalmadığı yeni risklere yol açmasıdır. Nükleer savaş olasılığı, ekolojik yıkım, en-

gellenemeyen nüfus patlaması, küresel ekonomik mübadelenin çöküşü ve diğer gizil küresel felaketler herkes için cesaret kırıcı bir tehlike ufku oluşturmaktadır, risk küreselleşmiştir ve tehlikeler geniş kitlelerce bilinmektedir, bu da risk bilgisinin yaygınlaştığını gösterir (Giddens, 2010b: 114). Modern toplumların risklerin daha farkında oluşu, kararların daha belirsiz bir ortamda alınmasına bağlıdır. Bu yaklaşımda risk, gerçek tehlikelerdeki artışın bir yansıması olarak değil, toplumda hâkim olan bilince bağlı bir toplumsal yapı olarak açıklanır (Furedi, 2001: 34).

Bahsedilen yeni toplum biçiminde ortaya çıkan riskler, yalnızca modernizmin bilim-teknik, ekonomik ve askerî özelliklerinden meydana gelmiş doğal, çevresel ve ekonomik riskler değildir; bu toplum anlayışında sosyo-siyasal riskler de görülmektedir. Örneğin, sanayileşmenin getirdiği şehirleşme ve şehirlerde buluşan büyük kitleler sosyal patlamalara, demografik ve yönetsel risklere neden olmuştur.

Modernizmin önümüze sunduğu siyasal paradigmlar da siyasal riskleri beraberinde getirmiştir. Modern devlet anlayışı olan ulus-devlet yaklaşımı, bazı toplumların kodlarıyla çelişmesine rağmen yönetenler tarafından devlet yönetiminde etkili hâle getirilmiştir. Bu da devlet tabanını oluşturan kitlelerin hoş göremeyeceği uygulamaları beraberinde getirmiş, çeşitli muhalefet alanlarının oluşmasına neden olmuştur. 20. yüzyılda uygulanan ulus-devlet yaklaşımı, 21. yüzyılda ülkemizde de birçok riski doğurmuştur.

Ulrich Beck'in risk toplumu terminolojisinde tehlikelerin üretimi şu şekilde sıralanır (Torun, 2011):

1- Sistem, tehlikelerin endüstri tarafından üretilmesini ekonomiye bağlar, bununla tehlikenin maddi hâle getirilmesini sağlar.

2- Bu bağlantının ikinci ayağı olan hukuki sistem tehlike ya da riski bireyselleştirir.

3- Kolektifliğin kayboluşu bireyin tehlike karşısında yalnızlaşıp sinmesine yol açar.

4- Doğa bilimleri geçerli açıklamalarla bu tehlikenin olağanlığını kanıtlar ve meşrulaştırır.

5- Siyaset ise bu durumu zararsız göstermek için birebir geliştirilen sistemin ta kendisidir.

Bayhan (2006: 242) risk toplumunda, olası ve olan riskleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1- Ekolojik Riskler: Nükleer savaş tehdidi, küresel ısınma, ozon tabakasının incelmesi, doğal riskler (deprem, sel vb.).

2- Sosyal Riskler: Ailenin dönüşümü (postmodern aile örüntüleri; boşanmaların artışı, tek ebeveynli aileler, yalnızlık, yabancılaşma), işsizlik, yoksulluk, sosyal tabakalar arası uçurum, ülkeler arası gelir uçurumu, insanların mahremiyetine medya ve internet vasıtasıyla tecavüzün artması.

3- Teknolojik Riskler: Kitle imha silahları, kimyasal ve biyolojik silahlar, manyetik kirlenme, radyasyon.

4- Kültürel Riskler: Hayat alanlarının Amerikanlaşması (medya ve sinema vasıtasıyla Hollywood kültürünün bütün ülkeleri etkilemesi), kültürel çatışma, etnosentrizm, tek tipleşme.

5- Siyasal Riskler: Bölgesel çatışmalar (Orta Doğu'daki çatışmalar), savaş, gelişmiş ülkelerin hegemonyası (ekonomik ve siyasal bağımlılık), ulus aşırı kuruluşların ülke politikalarını yönlendirmesi (IMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği vb.), terörizm.

Siyasal riskler yalnızca uluslararası düzlemde değil ülkelerin iç uygulamalarından da meydana gelmiştir. Modern bir devlet yaklaşımı olan ulus-devlet anlayışı ve bu perspektiften uygulanan politikalar 21. yüzyıl siyasi risklerini toplumun karşına çıkarmıştır.

Risk toplumunun özellikleri şöyle sıralanabilir (Üvez, 2014):

1- Risk toplumunda artık emniyette olma düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Risk toplumundaki düşünce, insan neslini korumak ve insan topluluklarını büyük tehditlerden korumaya yöneliktir. Bu konuda son olarak, sınıf toplumunun temel dürtüsünün açlık olduğunu, risk toplumunun temel dürtüsünün de korku (vurgular yazara ait) olduğunu söyleyebiliriz.

2- Toplumsal cinsiyet ve aile rolleri değişmektedir. Bu nedenle toplumsal sınıflara bağlılık gün geçtikçe zayıflamakta, insanlar aile ya da komşuluğun sağladığı geleneksel destek ağlarından kopmaktadır. Bu geleneksizleşme hâli bireyselleşme hâlini daha da artırmaktadır

3- Kültürlerin kendine has risk anlayışları vardır. Bu anlayış o kültürün daha çok neyi önemseyişiyle ilgilidir. Örneğin, 11 Eylül 2001 küresel terör saldırısından sonra, uçağa binme riski, başta Amerikalılar olmak üzere bütün toplumları etkilemiştir.

4- Risk toplumunda dünyayı bir risk ortamı olarak düşünen birey, sonunda eylem yeteneğini yitirir. Bu durum, paranoyak bir ruh hâlinin ve paranoyak bir toplumun oluşmasına neden olur.

5- Sanayi toplumlarının karşılaştıkları ekonomik krizin ya da durgunluğun yol açtığı işsizlik, uluslararası sorunların yol açtığı savaşlar ve her türden diktatörlükler gibi sorunlar; bilişim toplumlarında çok hızlı bir gelişim ve dönüşüm sürecine maruz kalan toplumların buna ayak uyduramamasından kaynaklanan gelecek kaygısı ve korkusu, bireysel ve örgütlü terörün yaygınlaşması, özel hayatın mahremiyetine yönelik tecavüzlerin ve gözetlemenin artması ve özellikle bireylerin mahremiyetine yönelik devletin sınırsız müdahalesine imkân veren teknolojilerin yaygınlaşması olarak karşımıza çıkmaktadır.

6- Beck'e göre risk toplumunun, sınıflı toplum yapısını ifade etmemesi, risk

toplumlarının konumlarının sınıfsal toplum yapısından farklı olarak toplumun çoğunluğunu kapsadığını gösterir. Ayrıca Beck, risk toplumunda, artık sınırlarında ortadan kalktığını belirterek, birçok konuda bireylerin tehlikeler karşısında eşit konuma geldiklerini söylemektedir (2011: 62).

7- Beck'in deyimiyle, risk toplumu artık bir felaket toplumu olmuştur. Ona göre, risk toplumunda olağanüstü hâl, beraberinde normal durum hâline gelme tehdidini de yaratmaktadır (2011: 119).

8- Son olarak, Giddens'ın belirttiği gibi, artık bizi etkileyen değişikliklerin, yeryüzünün herhangi bir bölgesiyle sınırlı kalmadığını, hemen her yeri kapsadığı gerçeğinin gittikçe daha da belirginleştiğini aklımızdan çıkarmamalıyız (2000: 13).

Görüleceği üzere bugün toplumları risk toplumuna sürükleyen unsurlar temelde modernizmin de dört ayağını oluşturan pozitivizm, kapitalizm, Fordizm ve ulus-devlet yaklaşımıdır. Pozitivist bilim ilk adımda askerî ve yönetim unsurları çerçevesinde ilerlemiş bu da kitleleri yok edecek silahların üretilmesine, büyük yıkımlara neden olmuştur. Fordist üretim biçimi ve onun ürettiği ekonomi modeli olan kapitalizm, üretimi ve tüketimi artırmış, çevre felaketlerine neden olmuştur. Milliyetçi ve tekçi bir bakış açısı üzerine kurulan ulus-devlet anlayışı ise daha çok siyasi riskler meydana getirmiştir. Ulus-devlet yaklaşımı çerçevesinde uygulanan politikalar; küresel, bölgesel ve iç sorunlara neden olmuştur; gelişmemiş ülkelerde çıkan etnik çatışmalar, ülkelerin milliyetçi politikaları ve bu politikalar nedeniyle çıkan savaşlar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Modern unsurlar ve devrimler üzerine kurulan ülkemizde de ulus-devlet yaklaşımı, çeşitli iç sorunlar meydana getirmiştir. Siyasal hayatta yaşanan olaylar karşısında modern devrimlerin koruyucusu olarak Türk Silahlı Kuvvetlerinin 20. yüzyıldaki müdahaleleri (1960 Darbesi, 1980 Darbesi ve 1982 Anayasası, 28 Şubat müdahalesi) 21. yüzyılda meydana gelen risklere zemin hazırlamıştır.

Furedi (2001: 85) risk bilgisinin yaygınlaşmasında kitle iletişim araçlarındaki gelişmenin önemli rolü olduğunu söyler. Tabii medyanın tek rolü bu değildir, risklerin algılanış biçiminin şekillenmesinde medya önemli bir rol oynar. Birçok insan, kişisel deneyimleri sayesinde değil, medya kanalıyla bilgi edindiği için, bu bilginin aktarılma tarzı bu kişilerin sorunu algılayış biçimini belirler. Medyadaki haberlerin kapsamı, aktarılan bilginin hacmi, riskin ifade ediliş biçimi, riskle ilgili görüşlerin yorumlanış tarzı ve risk betimlenirken ve nitelenirken kullanılan semboller, metaforlar ve söylem, riskin algılanış tarzının belirlenmesinde öne çıkan etkenlerdir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen son yıllardaki ilerlemeler, medyanın ulaştığı kitleleri devasa boyutlara taşımaktadır. Evlerdeki kitle iletişim araçlarının ceplere girdiği günümüz pratiklerinde medya, risklerin toplum tarafından ulaşımını ve algılanışını etkilediği gibi iktidarlar tarafından da kullanılarak araçsallaştırılmıştır. Risk toplumunda medya, riskler karşısında oluşan sosyal pat-

lamaların denetim altına alınması için iktidarlar tarafından kullanılan birer manipülasyon aracı hâline gelmiştir.

3. Risk Toplumunda Toplumsal Denetim ve Medya

İktidarlar, egemenliği altındaki toplumlara kendi amaçları doğrultusunda denetim altında tutup, bu denetimi çeşitli norm ve kurallara dayandırmaktadırlar. İktidarlar toplumsal düzenin, toplum yapısını oluşturan unsurlarla (hukuk, bilim, sosyal patlamalar, kültür vb.) bu norm ve kuralların uyum sağladığı sürece devam edebileceğini bildiklerinden gözetim, ikna gibi yollara başvururlar. Sürekli gözetimle denetim altında tutulan kitleler, risk toplumunda korku çekiciliğiyle yönlendirilmişlerdir.

Karl Marx'a göre devlet, sınıf egemenliğinin, bir sınıfın başka bir sınıf tarafından baskı altına alınmasını sağlayan bir organizasyondur. Marksist yaklaşımda devlet tanımlanırken, iki katmandan bahsedilmektedir. Bunlardan biri, toplumun, hukuki pratiğin gerekleri uyarınca zorunluluğunu ve varlığını kabul ettiği, polis ve ordudur ve bu devlet aygıtı olarak adlandırılmaktadır. Diğeri ise bu bütünün üzerindeki hükümdür ve bu da devlet iktidarı olarak adlandırılmaktadır. Polis ve ordu gibi toplumca yaptırım gücü kabul görmüş kuvvetlerin oluşturduğu devlet aygıtı, devlet iktidarının kendi hedefleri doğrultusunda kullanılan aygıt olmaktadır. Marksist Devlet Kuramı çerçevesinde tanımlanan devlet aygıtı, daha önce belirtilen toplumsal denetim biçimlerinden birincisi olan baskıcı denetimi ifade etmektedir (Marx, 2015: 355).

Demokrasinin tam olarak işlerlik kazandığı, yerleştiği toplumlarda iktidarlar; egemenliği altındaki kitleleri baskı ve şiddet yerine ikna yoluyla yönetmişlerdir. Demokrasiyle yönetimin düşünsel felsefesinde meydana gelen bu değişim, retorik ve ikna gibi yönetim araçlarını âdeta bir sanat hâline getirmiştir. Her alanda yönetilenler üzerinde uygulanan denetim, çeşitli araçlarla sağlanmıştır; okullar, askerlik kurumları, medya bu araçlara örnektir.

Toplumlar, tarihin her döneminde, varlıklarını sürdürülebilmek, güçlerini ve güvenliklerini muhafaza edebilmek için, toplumu oluşturan birey ve grupların davranışlarını yönlendirmişlerdir. Bununla birlikte, bir toplum, toplumlar arası platformda da varlığını sürdürebilmesi için çeşitli uygulamalara ihtiyaç duymaktadır. Toplumların mevcudiyetlerini koruyabilmek için aldıkları bu dâhilî ve haricî önlemler, toplumsal denetimi oluşturmaktadır. Bireylerin denetiminde iki uygulama biçimi görülmektedir. Birincisi, toplumsal düzene zarar veren ya da vereceğine inanılan bireyleri zorunluluk, yasaklama ya da hukuki yaptırımlar çerçevesinde engellemektir. İkincisi ise bireyleri kitle iletişim araçları, medya ya da sivil toplum örgütleri aracılığıyla istenilen hareketlere, düşüncelere teşvik etmektir. Bunlardan ilkinde baskıcı denetim olarak da adlandırılan, ordu, polis gibi kolluk güçle-

rine dayanan kurumlar ortaya çıkarken, diğerinde ise yumuşak denetim olarak adlandırılan kitle iletişim araçları, bilişim teknolojilerine ait araçlar ortaya çıkmaktadır (Dolgun, 2008: 22).

Bilgiye ulaşmanın güce hükmedebileceğini söylemek mümkündür. Hiçbir iktidar salt kaba kuvvetle uzun süre iktidarını sürdüremez (Weber, 1961: 627). Bu bağlamda gözetim, iktidarın yönetilenler karşısında âdeta eli ayağı hâline gelmiştir. Gözetimle elde edilen bilgi, toplumsal denetim sürecinde uygulanacak metodun niteliğini belirlemiştir.

Devlet, güçle olan dengesini sağlamlaştırmak, otoritesini pekiştirmek için toplumun yönetimini ve kontrolünü, birtakım aygıtlar aracılığıyla sağlamayı hedefler. Bu yüzden ulaşabildiği kadar bilgiye ulaşmak ister. Bilginin vermiş olduğu ayrıcalık düşünüldüğünde ve bu bilginin işlenmesi ve kullanımıyla toplumsal bir denetim hedeflendiğinde, günümüzde bilgiye sahip olmak iktidar olmak (Bauman, 2014: 62) anlamına gelmektedir.

Toplumsal denetim biçimlerinden, yumuşak denetim olarak belirtilen ikinci denetim biçimini, Althusser (2003: 167-171) devletin ideolojik aygıtları olarak adlandırarak Marksist kuramda bulduğu eksiği tamamlamıştır. Devletin ideolojik aygıtları; hükümet, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler gibi devleti oluşturan bileşenlerin yanında yer alan, gözlemcinin karşısına birbirinden ayrı ve özelleşmiş kurumlar biçiminde çıkan belirli gerçekliklerden oluşmaktadır. Bu gerçeklikler, din, okul, aile, hukuk, sendika, basın ve kültür olarak sınıflandırılmıştır. Devlet aygıtı kamusal alanda yer alırken, dağılık biçimde yer alan devletin ideolojik aygıtlarının büyük bölümü özel alandadır.

Devlet aygıtı, baskıcı yapıyla özdeşleştirilirken; devletin ideolojik aygıtları, ideolojiyle ilerlemektedir. Aslında her ikisi de hem baskıyı hem de ideolojiyi kullanmaktadır. Fakat devlet aygıtı birincil olarak baskıyı, ikincil olarak ideolojiyi kullanırken; devletin ideolojik aygıtları da birincil olarak ideolojiyi, ikincil olarak baskıyı (ceza, ihraç etme, sansür vb.) kullanmaktadır. Toplumun denetimini sağlamak amacıyla kullanılan aygıtların birincil kullanımına bakarak birini baskıcı, diğerini yumuşak denetim olarak adlandırmaktayız. Her iki denetim şeklinde de amaç bireyi itaatkâr, otoriteye boyun eğmiş bir hâle getirmek ve otoriteyi içselleştirmesini sağlamaktır (Rigel, 2005: 101).

Demokrasilerde uygulanan ikna ile yönetim, iktidarları çeşitli stratejiler bulmaya itmiştir. Çeşitli gündem oluşturma teknikleri, çekicilikleri kullanarak ikna, bunlara örnek olarak gösterilebilir. Gözetimle yönetilenler hakkında sürekli bilgi sahibi olan iktidarlar, medyayı oluşabilecek riskleri belirtip korkuyu duyurmak için araç olarak kullanmışlardır.

Medya ortaya çıktığı dönemden bu yana gücü/iktidarı elinde bulunduranlar bu araçları kendi kontrol ve denetimleri altına almak istemişlerdir. Medya, de-

mokrasilerde “üçüncü göz” ve yasama, yürütme, yargıdan sonra “dördüncü güç” olarak adlandırılmıştır (Işık, 2002: 1). Bu kadar önemli bir unsur olan medya, son dönemlerde meydana gelen teknolojik ilerlemelerle artık her alana kanalize olmuş, evlerde yer alan medya araçları cebimize girmiştir.

Günümüzde kişinin kendini risk altında görmesi toplumda yaygınlaşmıştır ve bu durum, davranışları genel olarak belirlemektedir. Kitle iletişim araçlarının bu durumu, risklerin algılanış biçimlerini belirleyerek beslediği açıktır. Birçok insan, kişisel deneyimleri sayesinde değil, kitle iletişim araçları kanalıyla bilgi edindiği için, bu bilginin aktarılma tarzı bu kişilerin sorunu algılayış biçimini belirler (Furedi, 2001: 85).

Furedi (2001: 85) risk bilgisinin yaygınlaşmasında, günümüzdeki teknolojik gelişmeler ve buna paralel kitle iletişim araçlarındaki gelişmenin önemli rolü olduğunu söyler. Tabii tek rolü bu değildir. Riskin algılanışı her dönemde farklı olmuştur. Risklerin algılanış biçiminin şekillenmesinde medya önemli bir rol oynar.

Siyasal iletişim yoluyla kitlelerin kontrolü ve denetiminin sağlanmasında medyada yer alan söylemler en etkili araçlardır. Toplumun kodlarına işlenen unsurlara (din, milliyetçilik vb.) yönelik söylemler, ikna açısından etkilidir.

Foucault'nun da analizlerinde gösterdiği gibi, iktidar sadece söylemsel düzeyler ‘içinde’ ya da bu düzenek vasıtasıyla görünmeyip söylemin arka bahçesine yoğunlaşmış bir toplumsal erk olarak da okunmalıdır. Söylem ve iktidarın bu birlikteliğinden hareketle söylem, doğrudan toplumsal sınıf ve kurumun ya da iktidarın ortaya çıkışı olarak adlandırılabilir (Foucault, 1999; Van Dijk, 1999).

İktidarın söylem yoluyla toplumsal denetim uygulamasının önemli bir koşulu olan söylemin denetimi ve üretimi haber içeriğinde uygulanır. Reklama bağımlı özel mülkiyete ait medyada, iktidar, büyük şirketler tarafından ya da haber kaynakları ve haber aktörleri tarafından dolaylı olarak denetlenebilir. Bunlar, özellikle kitle medyasında söylemin çeşitli dağılım tarzlarını da denetleyebilmektedirler (Rigel, 2000: 187-191).

Yüzyıllardır toplumlar üzerinde egemen olan modernizm; ilerleme, evrensel barış ve refah üzerine kurduğu vaatleriyle kitleleri kuşatmıştır. Bu süreçte modernizm temelli atılımların doğayı tahrip etmesi, vaat edilen ilerlemenin askerî temelli gerçekleşmesi, ilerleme adına duyulan enerjinin siyasi anlaşmazlıklar çıkarılması ve karmaşık siyasi ilişkileri beraberinde getirmesi, toplumları risk toplumuna dönüştürmüştür. Bu toplumsal düzende her an her saniye oluşan riskler, toplumsal patlamalara neden olmuş, toplumsal patlamalar düzensizliği ve kontrol dışılığı doğurmuştur. Bu toplumsal patlamaları önlemek üzere harekete geçen iktidarlar, toplumsal denetimi sağlamak için kitleleri kitle iletişim araçlarıyla yönetmişlerdir. İktidarlar, toplumların risk temelli oluşan kontrol dışı hareketlerini korku çekiciliğiyle kodladıkları söylemlerle denetlemek, kontrol altına almak peşindedirler.

4. Toplumsal Denetim Perspektifinden 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Sırasında İktidar Tarafından Kullanılan Söylemlerin Analizi

4.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Literatür özetinde de belirtildiği üzere 20. yüzyılda modernleşme adına yapılan uygulamalar, 21. yüzyılda çeşitli risklerin oluşmasına neden olmuştur. Siyasal alanda etkili olan ulus-devlet anlayışı, modernizmin devlet ve toplum yapısının izdüşümü olarak görülmektedir. Otoriter modern devrimler üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ulus-devlet yaklaşımı çerçevesinde şekillenmiştir. Kendini modern devrimlerin yılmaz bekçisi olarak konumlandıran ordu; çeşitli yollarla siyasal İslam'a müdahalelerde bulunmuş, bu da cemaatlerin dindar toplum tabanından güç almasına neden olmuştur. Özellikle 1980 ve sonrasında yapılan müdahalelerle toplum gizli yapılanmaların kucağına itilmiştir.

Türkiye'de cumhuriyet yeni bir devlet olduğu kadar yeni bir toplumsallığın da adıydı. Devlet 'millî' olarak örgütlenirken toplum da 'millet' ve 'yurttaş' olarak örgütlenmeliydi. Bu amaçla yapılacak ilk iş, bir taraftan devleti ve toplumu dönüştürecek projeler geliştirmek, bir yandan da yeni devlet ve toplum yapılanmasına karşı koyacak, tehdit ve alternatif oluşturacak dinî unsurları ortadan kaldırmaktı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, 1923 ile ölüm yılı olan 1938 arasında, sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim kurumlarını değil, devletin meşruluğunun İslamiyet'e bağlılığa dayandığı düşüncesini de ortadan kaldırmıştır. Cumhuriyet'in parlamentosu Büyük Millet Meclisi'nde Meclis başkanlığı kürsüsünün üzerinde yazılı olduğu gibi, "Egemenlik kayıtsız şartsız millettindir" (dolayısıyla Allah'ın değil) (Özbudun ve Hale, 2010: 21).

Bu bakış açısıyla gerçekleştirilen inkılaplar, modernist devrimlerdi. Modernizmin izdüşümü olan devrimler, daha sonra yapılacak Cumhuriyet reformlarının da kurucu değerlerini oluşturdu ve yenileşme hareketi bu unsurlar üzerine temellendirildi, ordu da bu unsurların yegâne savunucusu ve koruyucusu olarak konumlandırıldı (Saf, 2016).

15 Temmuz'da bir darbe girişimi gerçekleştiren Fethullahçı Terör Örgütü, 1970'li yıllarda kurulsun da etkinlik alanını özellikle 1980 darbesi ve daha sonraki müdahalelerle genişletmiştir. Ülkemizi 1980 darbesine sürükleyen süreçten sonra kendi deyimiyle " ...gittikçe etkisi azaltılmaya çalışılan Atatürk ilkelerine yeniden güç ve işlerlik kazandırmak ve kaybolan devlet otoritesini yeniden tesis etmek için..." yönetime el koyan ordu, sert uygulamalarla toplumu yıpratmış, toplumla devlet bağı kopma noktasına gelmiş, toplum oluşan boşluğu dinî gruplarla doldurmaya çalışmış ve cemaatleşme süreci hızlanmıştır.

12 Eylül 1980 müdahalesinden sonra siyasal partiler kapatılınca partilerin siyasal işlevi, tarikatlar ve cemaatler tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Siyasal İslam'ın güçlenmesi doğrudan doğruya, tarikatların siyasal işlev yüklenmesi

olayına bağlanmaktadır (Özbudun ve Hale, 2010: 13).

Türkiye Cumhuriyeti'nin uyguladığı en sert anayasalardan olan 1982 Anayasası, toplum üzerindeki baskıları artırmış, toplum radikalleşmiştir. Toplumda ortaya çıkan kargaşanın siyasallaşma olduğunu belirten 1982 Anayasası yapımcıları, sivil toplum örgütlerinden siyasal partilere kadar geniş bir yelpazedeki unsurları siyasal olarak etkisizleştirmiştir. Bu da yine radikalleşen, sosyal yönden zor durumda olan toplumu dinî açıdan cemaatleşmeye itmiştir.

1980'lerde ekonominin liberalizasyonu, İslami hareketi iki büyük yoldan canlandırdı. Birincisi liberalleşme İslami ekonomik sektörün genişlemesine ve yeni bir Müslüman burjuva sınıfının siyasal sahnesinde yükselmesine yol açtı. Dinî hareketin canlanması bu gelişmelerden olumlu yönde etkilendi. İkincisi ekonomik liberalizasyon politikası Türk ekonomisindeki büyük yapısal değişikliklerden yararlanamayanlar için İslam'ın çekiciliğini artırmaya müsait bir ortam yarattı. Yeni zenginlerin tüketim alışkanlıklarıyla daha da belirginleşen zengin ile fakir arasındaki genişleyen uçurum, Türkiye'nin büyükşehirlerindeki dar gelirli sınıf arasında İslami sosyal adalet ideolojisinin çekiciliğini artırıyordu (Güldemir, 1990). 1980 sonrasında Türkiye'nin toplumsal yapısında görülen bir özellik, siyasal fikirler arasındaki yumuşamadır. 1980'li yıllar ekonomik ve düşünsel liberalizm felsefesinin eleştirilemez bir kutsallığa yükseldiği, Türk solunun ve devletçiliğinin gerilediği dönemdir (Kaçmazoğlu, 1994). 1980'li yıllardan itibaren yaşanan hızlı göçle birlikte, yeni kentlilerin genel nüfus içindeki ağırlığı arttı. Aynı dönemdeki ekonomik uygulamaların sonucu, hoşnutsuz bir kitle doğdu. Dinî cemaatler bu kesimlerde önemli bir taban oluşturmayı başardı (Şen, 1995:119). Darbe sonrasında oluşan sosyal yapı, cemaatlerin toplumda karşılık bulmasını sağlamıştır.

1980 sonrasında ortaya çıkan ve birikerek artan sorunların başında gecekondular ve şehirle birleşmiş varoşların altyapı sorunu, hava kirliliği, çöp alanları, su ihtiyacı ve yüksek rantların bazı bölgelerde neden olduğu yolsuzluklar gelmekteydi (Kaçmazoğlu, 1994). Bu kesimler üzerinde İslami cemaatlerin sergiledikleri sosyal dayanışma fonksiyonları, sempati toplama açısından etkili oldu.

Toplumu modern unsurlar çerçevesinde şekillendirmeye çalışan ordu, kopan devlet-toplum ilişkisini kontrol edemez hâle gelmiş, bu da toplumdaki İslami radikalleşmeyi artırmıştır. Bu radikalleşme siyasal yaşama yansımış, katı bir siyasal İslam partisi olan Refah Partisi'nin oyları artmıştır. Doğru Yol Partisi ile Refah Partisi, REFAHYOL Hükümeti kurulmuştur. Bu iktidar sürecinde REFAHYOL Hükümetinin imam-hatip okullarının sayısını artırması, Taksim'e cami yapma projesi, İslam Şûrâsı organizasyonu ve artan toplumsal huzursuzluk modern devrimlerin bekçisi (!) orduyu rahatsız etmiş ve 28 Şubat 1997 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu kararlarıyla Necmettin Erbakan başbakanlıktan istifa etmiş yerine koalisyon

ortağı Tansu Çiller geçmiştir. Kamuda ve üniversitelerde türbanın yasaklanması, imam-hatip liselerinin azaltılması ve bu liselerde okuyan öğrencilere üniversite sınavlarında katsayı uygulaması getirilmesi gibi önlemler dindar hassasiyeti olan toplumda rahatsızlık oluşturmuştur.

Ordu tarafından gerçekleştirilen bu uygulamalar ve sonuçları, dindar toplum tabanı tarafından tepkilere neden olmuştur. Radikalleşen, devletten kopan toplum, cemaatler tarafından kuşatılmış, çeşitli cemaatler hareket alanını genişletmiştir. Modern uygulamalar sonucunda toplum nezdinde karşılık bulan Fetullahçı Terör Örgütü, giderek etkinlik alanını genişletmiş, devlet içerisinde kadrolaşmış ve bu durum 21. yüzyılın başında Türkiye için bir risk hâline gelmiştir. Bu risk 15 Temmuz 2016 darbe girişimiyle ülkemizde çeşitli sorunlara neden olmuştur. WhatsApp uygulaması üzerinden iletişimde bulunarak gerçekleştirilmeye çalışılan darbe sırasında, iktidarın başı olan Cumhurbaşkanı FaceTime uygulaması, Başbakan ise cep telefonu ile çeşitli TV programlarına bağlanarak bazı söylemlerde bulunmuşlar, halkı meydanlara davet ederek darbenin gerçekleşmesini engellemişlerdir.

Bu çalışmada 15 Temmuz darbe girişimi üzerinden risk toplumunda oluşan riskler karşısında siyasal iktidarın toplumsal denetimi sağlamak için kullandığı söylemin analiz edilmesi ve niteliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

4.2. Araştırmanın Yöntem ve Sınırlılıkları

Çalışmada risk toplumunda oluşan riskler karşısında toplumsal denetimi sağlamak için iktidarlar tarafından kullanılan söylemlerin analizinde, söylem analizi yönetimi kullanılmıştır. Söylem analizi; antropoloji, etnografya, mikro sosyoloji, algısal ve sosyal psikoloji, retorik, stilistik, dilbilim, göstergibilimle metin ve konuşmanın yapılarını, işlevlerini ve süreçlerini sistematik olarak ele alan diğer insan ve toplum bilimlerinden faydalanan, disiplinler ötesi bir alan olarak ortaya çıkmıştır (Van Dijk, 2007: 164).

Michel Foucault'ya göre söylem; tüm dünyayı ve insanları şekillendiren, ancak sınırları belirlenebilecek olan düşünceler, inanışlar, yargılar, değerler, semboller, kelimeler, harfler, kurumlar, normlar, gelenekler ve dilden oluşan ve içerisinde birçok hiyerarşik yapıyı, güç ilişkisini bulunduran dev bir organizmadır (2015: 210). Bu organizma toplumları denetim altına almak isteyen iktidarlar tarafından kullanılmaktadır.

Foucaultcu düşüncede söylem; hakikat, bilgi ve gücü düzenler. Bilgi, söylemlerin içine kazınmıştır, söylemlerin dışında olmaz. Foucault'nun söylem kuramı tarihe bağlıdır; söylem analizi, söylemi esas almakta ve günlük cümlelerin veya metinlerin söylenme bağlamında incelenmesine dayanmaktadır (2015: 314). Bu bağlamda, "söylem analizi dil inceleyen bir analizdir. Dil, gerçekliği yapılandıran, koruyan ve tekrar yapılandıran bir kavramdır" (Akturan vd. 2008: 26). Çünkü

dil, sosyal dünyanın yapılandırılmasında bir araçtır. Nitekim Wittgenstein, *Tractatus*'da dilin dünyayı resmettiğini söyler. Ona göre resim, gerçekliğin dildeki temsilcisidir. Dilin dünyayı resmedebilmesi, ikisinin de ortaklaşa sahip olduğu mantıksal biçim sayesinde olur. Mantıksal biçim bir yandan dünyanın, diğer yandan dilin düzenlenişine aracılık eder (Wittgenstein, 1985: 15).

Söylem çözümlemesi dilin basit düzeyde kullanımının ötesinde dili, kimin, nasıl, neden, ne zaman kullandığı gibi öğelerin incelenmesidir. Söylem çalışmaları, disiplinler arası çalışmalar olup çoğunlukla benimsenen kuram ile metin ya da konuşmanın çözümlemesine odaklanmaktadır. Söylem çözümlemesi, dilbilimsel formları ve işlevselliği, retorik ve biçimleri, psikolojik ve sosyokültürel çalışmaları içeren geniş kullanım alanlarına ve konularına sahiptir. Söylem çözümlemesinin verileri, bireysel ve kurumsal bağlamda, sözlü görüşmelerden yazılı metinlere kadar uzanan geniş bir alanda, dil ve dilin birçok formunun kullanıldığı belgelenmiş resmî olan ve olmayan diyaloglardan elde edilmektedir. Bu verilerin çözümlemesi, dilbilimsel işlevselliğin, söylem yapılarının, diyalog içindeki anlam yapılarının ve iletişim örüntülerinin çözümlenmesiyle konuşmanın örgütlenmesi ve söylemin kültürel ve sosyal boyutlarının araştırılması gibi çeşitli çalışmaları içermektedir (Mazur, 2004).

Esasında söylem analizi, metnin görünen yüzünden çok, görünmeyen yüzünün ne olduğunu, esas olarak da o metin yazarının niyetinin çözümleme çabasıdır. Bu çaba sadece metnin yapısını ve temellerini açıklamayla sınırlı değildir, bu metni ve onu oluşturan tüm öğeleri ondan bağımsız olarak da ele almayı gerektirir (Akturan vd. 2008: 29).

Söylem analizi, toplum içindeki güç ve hâkimiyet ilişkilerini deşifre etme çabası olarak ele alınabilir. Görünenin ardında gizil olan ve söylemlere yansıyan güç ilişkilerinin açığa çıkarılması, söylem analizinin ana amaçlarından birini oluşturmaktadır. "Söylem çözümlemesinde, en güçlü anlam kavramlarından biri imadır; ima ediş ideolojik etki açısından çok önemlidir" (Baş ve Akturan, 2008: 31). Van Dijk bu noktada söylemin ima yoluyla ideolojik özelliğinden hareketle "sözcükler, yan tümceler ve diğer metinsel ifadeler, ancak arka plan bilgi temelinde çıkarılabilecek kavramlar ya da önermeler ima edebilir. Söylemin ve iletişimin bu özelliği, önemli ideolojik boyutlara sahiptir. Söylenmeyenin çözümlenmesi, bazen metinde gerçekte söylenin araştırılmasından daha açıklayıcı olabilir" (2007: 170).

Risk toplumunda oluşan riskleri önlemek için toplumsal denetimi sağlamaya çalışan iktidarların kullandıkları söylemleri Foucaultçu söylem analiziyle incelemeyi amaçlayan çalışma, çeşitli sınırlılıkları barındırmaktadır. Makalede örneklem 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sırasında iktidarın başları olan Cumhurbaşkanı'nın CNN Türk, NTV ve A Haber'de, Başbakanın NTV ve A Haber'de yaptıkları konuşmalarla sınırlandırılmıştır.

4.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini, risk toplumunda toplumu denetim altında tutmak için iktidarların kullandıkları tüm söylemler oluşturmaktadır. Örneklem ise 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sırasında Cumhurbaşkanı'nın CNN Türk, NTV ve A Haber'deki üç, Başbakan'ın ise NTV ve A Haber'de yaptığı üç konuşma olarak belirlenmiştir.

20. yüzyılda ulus-devlet uygulamaları adına atılan adımlarla oluşan ve 21. yüzyılda bir risk olarak karşımıza çıkan Fethullahçı Terör Örgütü tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan darbe sırasında iktidarın başı olan Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın canlı yayında yaptıkları FaceTime ve telefon bağlantısıyla kitleler sokaklara dökülmüş, darbe girişimi önlenmiştir. Bu neden, örneklemin gerekçesini oluşturmaktadır.

4.4. Hipotezler

Makalede, iktidarların risk toplumunda oluşan olumsuzlukları gidermek için yaptığı söylemlerin niteliğinin sıralanması amaçlandığından hipotezler şu şekilde sıralanmıştır:

H1: İktidarlar, toplumu denetim altına almak için karşıt unsurları karalama, demokrasi, hainlik ve terörle suçlama temalarını kullanırlar.

H2: İktidarlar, toplumu denetim altına almak için hukukun üstünlüğü, birlik ve beraberlik, korku çekiciliği ve cezalandırma temalarını kullanırlar.

H3: İktidarlar, toplumu denetim altına almak için liderlik, partiyi öne çıkarma, şiddet temalarını kullanırlar.

4.5. Bulgular

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, CNN Türk canlı yayınına FaceTime uygulamasıyla bağlanarak yaptığı konuşma¹ Foucaultçu söylem analizi çerçevesinde şöyle incelenebilir: Erdoğan konuşmanın başında, gerçekleştirilen darbe girişiminin Türk Silahlı Kuvvetlerinin içerisinde bulunan ve 'Paralel Yapı'ya bağlı birtakım azınlığın başlattığını belirterek bu kalkışmanın Silahlı Kuvvetler nezdinde geniş bir destek bulamadığını, cılız bir hareket olduğunu vurgulamıştır. Daha önceleri terör örgütü olarak nitelediği 'Paralel Yapı'nın bu girişimin başında olduğunu belirtmesi, bu kalkışmanın bir terör kalkışması niteliğinde olduğunu vurgulamayı amaçlamıştır. Yapılmaya çalışılan darbenin birlik ve beraberliğe karşı ve halkın imkânlarıyla yine halka yapılmaya çalışıldığını savunan Erdoğan, kalkışmanın halk tarafından bertaraf edileceğini ve darbeci askerlerin gerekli cezayı alacağını iddia etmiştir. Bu cümlelerle sürecin bir ihanet süreci olduğu vurgulanmıştır, eğer birlik ve beraber

¹ Youtube. (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=w3uN340XHyc> (Erişim: 31.08.2016). Çalışmada, sözlü metne ait tüm diyaloglara yer verilmemiştir. Metindeki diyaloglar, Foucaultçu söylem analizi ekseninde değerlendirilerek seçilmiş ve çalışmaya dâhil edilmiştir.

lik sağlanırsa darbe girişiminin bertaraf edileceğini ve darbecilerin gerekli cezayı alacağı vurgulanmıştır. Yürütme erkinin bu kalkışma karşısında gerek Cumhurbaşkanı ve Başbakan gerekse bakanlarıyla bu kalkışmanın karşısında durduğunu ve meydanı onlara bırakmayacaklarını belirten Erdoğan, kalkışmanın yasa dışı bir isyan olduğunu dile getirmiş, halkı cesaretlendirmeye çalışmış, halktan destek istemiştir. Cumhurbaşkanı halkı şehirlerin meydanlarına davet etmiş, millî iradeye sahip çıkmaya çağırılmış, kendisinin de millî iradeden başka bir güç tanımadığı söylemiştir. Halka millî iradeyi kurtarmanın onların elinde olduğu, sokağa çıkmazlarsa darbenin başarılı olabileceği imasında bulunulmuştur. Canlı yayında bulunan gazeteci Abdulkadir Selvi'nin darbe girişimin emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği konusundaki sorusuna Erdoğan, başkomutanın kendisi olduğunu ve darbenin bu zincir dışında gerçekleştirilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Bu söylem, girişimin yasa dışı ve etkisiz olduğunu vurgulama amacı taşımaktadır. Programın sunucusu Hande Fırat'ın Genel Kurmay Başkanı'nın rehin alındığıyla ilgili haberler konusundaki sorusuna Erdoğan, bu konuda çeşitli spekülasyonların olduğunu belirtmiş ve kendisinin de haberinin olmadığını vurgulamıştır. Konuşmasının başından itibaren cılız bir kalkışmayı işaret eden Erdoğan'ın burada durumun ciddiyetini vurguladığını görmekteyiz. Abdulkadir Selvi'nin, "Kalkışmayı gerçekleştiren darbeciler adalet önünde hesap verecekler mi?" sorusuna Erdoğan, bunun cezasını yargı önünde ağır ödeyeceklerini söylemiştir, burada korku çekiciliği kullanılmış, bunların kalkışmayı gerçekleştirenlerin ve destekçilerinin vazgeçmesine yönelik söylemler olduğu görülmüştür. Cumhurbaşkanı bir sonraki sözlerinde tekrar halkı sokaklara çağırılmış ve kendisinin de meydanlarda olacağını belirterek kitleleri cesaretlendirmiştir. Selvi'nin darbe girişiminin başarılı olup olamayacağı konusundaki sorusuna Erdoğan, tarih boyunca darbecilerin başarılı olamadığını ve tarihe karıştıklarını belirtmiş, haklı direnişine zemin hazırlamış ve halka meydanlarda olacağını belirterek onları cesaretlendirmiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, NTV canlı yayınına FaceTime uygulamasıyla bağlanarak yaptığı konuşma² Foucaultçu söylem analizi çerçevesinde şöyle incelenebilir: Erdoğan yine NTV vasıtasıyla demokrasiye inanan tüm halkı meydanlara çıkmaya çağırılmış ve kendisiyle Başbakan'ın da meydanlarda olacağını belirtmiştir. Erdoğan dolaylı yoldan halka demokrasiyi savunma çağrısında bulunmuş, millî iradeye karşı bir müdahalenin direkt olarak halka karşı yapıldığını ifade etmiş, onları cesaretlendirmiştir. İstanbul Havaalanı'nın darbe girişiminde bulunanlar tarafından ele geçirildiğini söyleyen Erdoğan, geçtiğimiz günlerde de bu havaalanının İŞİD terör örgütü tarafından saldırıya uğradığını söyleyerek, bu kalkışmanın da bir terör hareketi olarak algılanmasını amaçlamıştır. Yargının harekete geçtiği-

² Youtube. (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=aZP2ayhDzCI> (Erişim: 31.08.2016). Çalışmada, sözlü metne ait tüm diyaloglara yer verilmemiştir. Metindeki diyaloglar, Foucaultçu söylem analizi ekseninde değerlendirilerek seçilmiş ve çalışmaya dâhil edilmiştir.

ni belirten Cumhurbaşkanı, karşı müdahalenin yapıldığını ve devletin işler hâlde olduğu imasında bulunmuştur. Silahlı Kuvvetler bünyesinde bulunan personele seslenmiş, onurlu olarak nitelendirdiği generalleri darbe girişiminde bulunanlara karşı dik durmaya çağırıştır. Burada darbeci kitlenin değersizleştirilmesi amaçlanmıştır. Canlı yayında bulunan sunucular Oğuz Haksever ve Buket Atay'ın soruları karşısında Erdoğan, birlik ve beraberlik mesajı vererek halkı tekrar sokağa çıkmaya çağırış, darbeci kitleyi etkisizleştirmeyi, dışlamayı amaçlamıştır. Siyasi parti liderlerine de seslenen Cumhurbaşkanı, onları Meclis'in toplanması için harekete geçmeye çalışmış ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndaki uygulamalarını aktararak kitlelerin o günle özdeşim kurmasını amaçlamış, tarihî bir destek arayışına da girmiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, A Haber canlı yayınına FaceTime uygulamasıyla bağlanarak yaptığı konuşma³ Foucaultçu söylem analizi çerçevesinde şöyle incelenebilir: Erdoğan, son birkaç saattir gerçekleştirilen kalkışmanın birtakım sorunlara neden olduğunu; fakat bu terör hareketine karşı yürütme ve askerî komuta kademesinin gerekli müdahaleyi gerçekleştirdiğini söylemiştir. Burada kalkışmanın bir terör hareketi olduğu ve devletin iş başında olduğu ifade edilmiştir. Ülkenin demokratik bir rejimle yönetildiğini vurgulayan Cumhurbaşkanı, kendisinin başkomutan olduğunu söyleyerek kalkışmanın demokratik düzlemde karşılığının olmadığını ima etmiş, komuta kademesinin işbirliği içerisinde olduğunu belirterek devletin üst kademesinde bir çatışma olmadığını ifade etmiştir. Kalkışmanın 'Paralel Yapı'nın gerçekleştirildiğini belirtip terör niteliği taşıdığını söyleyen Erdoğan, kalkışmanın değersizleştirilmesini amaçlamıştır. Millî iradenin üzerinde bir gücü tanımadığını, halkın meydanlara gitmesi gerektiğini belirtip toplumdan destek almayı hedeflemiştir. Çeşitli kanallarda okunan darbe bildirimlerine değinen Cumhurbaşkanı, bildirimleri 'korsan' olarak nitelemiş, değersizleştirmiştir. Sağlığında herhangi bir sorun olmadığını belirtip olumsuz imaj oluşturanlara karşı duran Cumhurbaşkanı, medyayı dik durmaya çağırış ve sesinin kitlelere ulaşması için kanalları direnmeye çağırarak özgürlük vurgusu yapıp darbe karşıtlığını vurgulamıştır.

Başbakan Binali Yıldırım'ın, NTV canlı yayınına telefonla bağlanarak yaptığı konuşma⁴ Foucaultçu söylem analizi çerçevesinde şöyle incelenebilir: Yıldırım, yaşanan olağanüstü durumun bir kalkışma hareketi olarak değerlendirildiğini, emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmeyen bu kalkışmanın kanunsuz olduğunu ifade ederek yasa dışı bir eylem olduğunu vurgulamıştır.

Demokrasiye zarar verecek hiçbir müdahaleye izin verilmeyeceğini ve millî iradeyle seçilen hükümetin iş başında olduğunu belirten Başbakan, demokrasinin

³ Youtube. (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=8cFAyopxoiM> (Erişim: 31.08.2016).

⁴ Youtube. (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=3RqaoEBumsQ> (Erişim: 31.08.2016). Çalışmada, sözlü metne ait tüm diyaloglara yer verilmemiştir. Metindeki diyaloglar, Foucaultçu söylem analizi ekseninde değerlendirilerek seçilmiş ve çalışmaya dâhil edilmiştir.

yanında yer aldığını ve kararlılığını göstermiştir. Kalkışmayı gerçekleştirilenlerin en ağır şekilde cezalandırılacağını bildiren Yıldırım, kalkışmayı gerçekleştirenler ve destekçilerine korku çekiciliğiyle tepki göstermiştir. Devletin emanet ettiği silahları sorumsuzca halka karşı kullananlar âdeta başıbozuk olarak nitelendirilerek değersizleştirilmeye çalışılmıştır. Sunucu Buket Atay'ın kalkışmayı gerçekleştirenlere karşı bir operasyon yapıp yapılmadığını sorması üzerine Başbakan, emniyetin operasyonlara başladığını söylemiş ve devlet iş başındadır imajı oluşturmaya çalışmıştır.

Başbakan Binali Yıldırım'ın, NTV canlı yayınına ikinci kez telefonla bağlanarak yaptığı konuşma⁵ Foucaultçu söylem analizi çerçevesinde şöyle incelenebilir: Kalkışmaya katılanların en ağır şekilde cezalandırılacağını yineleyen Başbakan, halkı sokağa ve meydanlara çağırarak millî iradenin yanında yer aldığını ve bu haklı süreçte halkında yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Günün ülkeye, demokrasiye, millî iradeye sahip çıkma günü olduğunu belirten Yıldırım, milliyetçi ve özgürlükçü çekicilikler kullanarak halkın desteğini sağlamaya çalışmıştır. Türkiye'nin üçüncü dünya ülkesi olmadığı vurgulanmış, böylelikle darbenin gerçekleşmesi durumunda ülkenin geriye gideceği ima edilmiştir. Kalkışma aptalca, çılgınca, ahlaksız, kalles bir terör hareketi; kalkışmayı yapanlar 'ihanet çetesi' olarak nitelendirilmiş, darbe girişiminin halk nezdinde aşağılanması sağlanmıştır. Millî iradenin bir sınavda olduğu, milletin bu duruma gereken cevabı vereceği ve gerekirse kendisinin Başbakan olarak göğsünü siper edeceği belirtilmiş, halkın desteği sağlanmaya çalışılmıştır. Demokrasiye inanan her ülkenin bu olaya tepki göstermesini isteyen Yıldırım, uluslararası desteği almaya çalışmıştır.

Başbakan Binali Yıldırım'ın, A Haber canlı yayınına telefonla bağlanarak yaptığı konuşma⁶ Foucaultçu söylem analizi çerçevesinde şöyle incelenebilir: Milletlin silahını, askerini, tankını kendi emelleri adına kullanan canilere gereken dersin verileceğini belirten Yıldırım, kalkışmanın halka karşı yapıldığını belirtmiş ve 'canî' kelimesini kullanarak darbecileri değersizleştirmiştir. Demokrasi yanlısı açıklamalar yapılması, halkın meydana çağırılması hukuki bir gerekçeye dayanma amaçlandığını göstermektedir. Darbe girişiminin emir komuta zinciri dışında gerçekleştiğinin belirtilmesi, kalkışmanın yasa dışı olduğunu gösterme amaçlıdır.

Kısaca özetlemek gerekirse iktidarın başı olan Cumhurbaşkanı ve Başbakan kullandıkları söylemde, bu darbe girişimini ordu içerisindeki azınlık bir grup olan ve Paralel Terör Örgütüne bağlı askerlerin gerçekleştirdiğini, halkın emanet ettiği silahların halka doğrultulduğunu, halkın birlik ve beraberliğine karşı yapılan bu kalkışmanın demokrasiye inanan halk tarafından önlenilebileceğini ve millî iradeye sahip çıkmak için meydanlarda buluşulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu

⁵ Youtube. (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=RYH5qapK7K8> (Erişim: 31.08.2016).

⁶ Youtube. (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=4IG3Xj-grll> (Erişim: 31.08.2016). Çalışmada, sözlü metne ait tüm diyaloglara yer verilmemiştir. Metindeki diyaloglar, Foucaultçu söylem analizi ekseninde değerlendirilerek seçilmiş ve çalışmaya dâhil edilmiştir.

söylemlerle toplumu denetim altına almak ve kontrol sağlanmaya çalışılırken karşı operasyonların başladığı, bu kalkışmayı gerçekleştirenlerin en ağır şekilde cezalandırılacağı ve darbenin gerçekleşmesi hâlinde oluşacak olumsuzluklar belirtilerek darbe girişimine desteğin sağlanmaması adına korku çekiciliği kullanılmıştır. Oluşan risk karşısında iktidar tarafından toplumsal denetimi sağlamak için uygulanan söylemler; karşıt unsurları karalama, demokrasi yanında olma, hainlik ve terörle suçlama, hukukun üstünlüğü, korku çekiciliği, birlik ve beraberlik ve cezalandırma temaları altında toplanabilir. Canlı yayında kullanılan bu söylemler halkı sokaklara dökmüş, sokağa çıkan halk demokrasiye sahip çıkarak darbe girişimini engellemiştir.

5. Sonuç

Evrensel vaatlerle (refah, barış, ilerleme gibi) toplumlar üzerinde etkili olan, onları şekillendiren modernizm, yüzyıllar boyunca toplumlarca sorgulanamamıştır. Fordizm, kapitalizm, pozitivizm ve ulus-devlet üzerine kurulan modernizm, bu unsurlar dâhilinde birçok riski doğurmuştur. 20. yüzyılın başında ortaya çıkan Fordist üretim biçimi, kapitalist ekonomi modelini ortaya çıkarmıştır. Bu unsurlarla kitle üretiminin yaygınlaşmasıyla tüketim ve çevrenin tahribatı artmış, çevresel ve toplumsal riskler meydana gelmiştir. Askerî ve yönetimi kolaylaştırma odaklı hareket eden pozitivizm, kitle imha silahlarının ve ceberut devlet yönetimlerinin gelişmesine neden olmuş, bu da geniş kitleleri risklerin kucağına atmıştır. Irksal ve milliyetçi unsurlar üzerine kurulan tekçi ulus-devlet yaklaşımı küresel, bölgesel ve ülke içi sorunlara neden olmuştur. Bu unsurlar üzerinde yükselen modernizm, toplumları risk toplumuna dönüştürmüştür. Demokrasi öncesi egemenliği altındaki toplumları baskı ve şiddetle denetleyen iktidarlar, demokrasi sonrasında toplumları ikna ile yönetmişlerdir. Gözetim, korku çekiciliği, kamu diplomasisi, ideolojik aygıtlar ve medya gibi unsurlar bu ikna sürecinde iktidarların sadık dostları olmuşlardır. Yaşamın her alanının risk teşkil ettiği toplum yapısında ise toplumsal denetim, daha karmaşık bir hâl almış, teknolojik gelişmelerle etkinlik alanını artıran medya, iktidarlar için kitlelere ulaşmada iyi bir araç hâline gelmiştir.

Otoriter modernist olan ve ulus-devlet yaklaşımı üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de 20. yüzyılda uygulanan politikalar çeşitli riskleri doğurmuştur. Modern devrimlerin bekçisi olarak konumlandırılan ordunun müdahaleleri, toplum üzerinde olumsuz etkiler yaratmış, toplumla devlet arasındaki bağlar kopmuştur. 1970'li yıllarda kurulan Fethullahçı Terör Örgütü, 1980 Darbesinin toplum üzerindeki yıkıcı etkileriyle, dindar toplumların sığınma kapısı hâline gelmiştir. Cumhuriyet tarihinin en sert anayasası olan 1982 Anayasası, toplumu yıpratmış, toplumla devlet arasına set çekmiştir. 28 Şubat 1997 müdahalesine kadar oluşan bu durumdan yararlanarak büyüyen cemaat, 28 Şubat darbesiyle ordu

uygulamalarına muhalif dindar kitleleri de elde etmiştir. Kısaca 20. yüzyılda uygulanan modern politikalar 21. yüzyılda Gülen Cemaati’ni bir risk hâline getirmiş, 15 Temmuz 2016 darbe girişimiyle bu risk, toplum ve siyaset üzerinde yıkıcı bir etki yaratmıştır.

Risk toplumunda toplumu denetim altına almak için iktidarlar tarafından kullanılan söylemlerin analizini ve bu söylemlerin niteliğinin araştırılmasını amaçlayan çalışmada, iktidarın başı olan Cumhurbaşkanı’nın ve Başbakan’ın 15 Temmuz darbe girişimi sırasında NTV, CNN Türk ve A Haber’de yaptıkları söylemler, söylem analiziyle analiz edilmiştir. Çalışma sonunda iktidarın toplumu denetim altına almak adına; karşıt unsurları karalama, demokrasi, hainlik ve terörle suçlama, hukukun üstünlüğü, korku çekiciliği, birlik ve beraberlik ve cezalandırma temalarını kullandığı görülmüştür. Birinci (H1) ve ikinci (H2) hipotezler doğrulanmıştır.

Kaynakça

- Akturan, U.; Domaç, B.; Semiz, Y.; Tosun, F.; Tahinciler, E.; Bağcı, F. (2008). “Söylem Analizi”, Nicel Araştırma Yöntemleri içinde, Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Althusser, L. (2003). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, (Çev. Alp Tümertakin), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2008). Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2014). Yasa Koyucular ve Yorumcular, (Çev. Kemal Atakay), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bayhan, V. (2006). “Küresel Risk Toplumunda Sosyal Hizmetlerin Önemi” T.C Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Küreselleşen Dünyada Sosyal Hizmetlerin Konumu Hedefleri ve Geleceği Sempozyum Sunum Kitabı - Nisan 2006.
- Beck, U. (2011). Risk Toplumunu “Başka Bir Modernliğe Doğru”, (Çev. Kazım Özdoğan, Bülent Doğan), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Dolgun, U. (2008). Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumunu, I. Basım, İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Foucault, M. (1999). Bilginin Arkeolojisi, (Çev. Veli Urhan), İstanbul: Birey Yayıncılık. (2015). Kelimeler ve Şeyler, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: İmge Kitabevi.
- Furedi, F. (2001). Korku Kültürü “Risk Almamanın Riskleri”, (Çev. Barış Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2000). Elimizden Kaçıp Giden Dünya, (Çev. Osman Akınhay), İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım. (2010a). Modernite ve Bireysel-Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, (Çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınları. (2010b). Modernliğin Sonuçları, (Çev. Ersin Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güldemir, U. (1990). Türkiye’nin Rolü Ortadoğu’da -Graham Fuller ile Röportaj, Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye’de İslamcı Akımlar, (Çev. Yılmaz Polat), İstanbul: Yeyan Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (1994). “Her Tarafı Dökülmüş Bir Sistem”, Kalem ve Onur dergisi, sayı: 4, ss. 46- 61.

- Marx, K. (2015). *Das Kapital*, (Çev. Mehmet Selik), İstanbul: Yordam Kitap.
- Özbudun, E. ve Hale W. (2010), *Türkiye’ de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AKP Olayı*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Işık, M. (2002). *Kitle İletişim Sistemleri*, Konya: Eğitim Kitabevi.
- Rigel, N. (2000). *Haber*, İstanbul: Der Yayınları.
- (2005). *Kadife Karanlık: 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar*, II. Basım, İstanbul: Su Yayınları.
- Saf, H. H. (2016). “Türkiye’de Yükselen Siyasal İslam’ın Postmodern Nedenleri”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi: E-Kiad*, Cilt/Vol: 3, Sayı: 12, ss. 104-119.
- Şen, S. (1995). *Refah Partisi’nin Teori ve Pratiği: RP, Adil Düzen ve Kapitalizm*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Üvez, F. (2014). *Medya ve Risk Toplumu İlişkisi Bağlamında Terör Haberlerinin Analizi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Gazetecilik Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Van, D. (2007). “Medya İçerikleri: Bir Söylem Olarak Haberlerin Disiplinler Arası Çözümlemesi”, *Medya Metinlerini Çözümlemek içinde*, (Çev. Ümit Atabek, Der. Gülseren Atabek ve Ümit Atabek), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Van, D. (1999). “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları”, *Medya, İktidar, İdeoloji içinde*, (Çev. Mehmet Küçük), Ankara: Ark Yayıncılık.
- Torun, H. (2011). *Haber Metinlerinde Korku Üretimi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Genel Gazetecilik Bilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Weber, M. (1961). *The Theory of Social and Economic Organization*, (Der. Talcott Parsons vdğr.), New York: The Free Press
- Wittengenstein, L. (1985). *Tractatus:Logico-Philosophicus*, (Çev. Oruç Aruoba), Ankara: Bilim-Felsefe-Sanat Yayınları.
- Youtube. (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=w3uN340XHyc> Erişim: 31.08.2016
- Youtube. (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=aZP2ayhDzCI> Erişim: 31.08.2016
- Youtube. (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=8cFAyopxoiM> Erişim: 31.08.2016
- Youtube. (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=3RqaoEBumsQ> Erişim: 31.08.2016
- Youtube. (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=RYH5qapK7K8> Erişim: 31.08.2016
- Youtube. (2016). <https://www.youtube.com/watch?v=4iG3Xj-grII> Erişim: 31.08.2016